

Bøddelen som gikk fri

DOKUMENTAR

Nils Johan Ringdal:
Gal mann til rett tid
Aschehoug

For litt over et år siden døde en av de farligste nazistene Norge har fostret. Han sovnet stille inn på Hovseter aldershjem, etter å ha tilbrakt en rolig og meningsfylt alderdom. Han var framfor noen ansvarlig for utryddelsen av de norske jødene, og deltok selv som bøddel.

Sverre Riisnæs var Quislings justisminister. Han ble aldri dømt for sine forbrytelser. Det er en fantastisk historie, og det verste ved den er at den er sann. «Gal mann til rett tid», heter boka om Riisnæs som har kommet i disse dager. I den kan du lese om hvordan rettspsykiaterne etter krigen reddet Riisnæs fra en sikker dødsdom ved å erklære han som sinnssyk. Istedenfor å bli stilt foran en eksekusjonspelleton, ble Riisnæs skyflet i stillhet til Reitgjerdet.

Mens støvet dalte over det arkiverte tiltalematerialet, ble Riisnæs «frisk», og etterhvert også utmeldt fra sykehuset. Fra 1958 var han ute, og etter 1960 i praksis fri. I 1973 fikk han sine medborgerlige rettigheter tilbake. Saka var «foreldet». Og mens krigsforbrytere ellers i Europa fortsatt blir hentet for retten, kunne Riisnæs gjenoppstå som den gamle naziideolog som et midtpunkt i de gamle kretsene. Da han døde i 1988 var han fortsatt nazist.

Psykebiografi

Nils Johan Ringdal har skrevet «Gal mann til rett tid» som en «psykobiografi». Mye av hans materiale har vært intervjuer som blei gjort med den gamle rett før han døde. Boka er en gjennomgang av livet hans fra start til slutt. Det er en spennende og velskrevet bok, med et eksplosivt stoff som burde skape store over-skrifter.

Her er et kort riss: Riisnæs var embetsmannssønn

fra Sogn. Som ung jurist var han sosialist og avanserte til fylkessekretær i DNA. Etterhvert gjorde han juridisk karriere østpå. Som statsadvokat førte han aktoratet mot arresterte arbeidere under Menstadkonflikten i 1931. I 1935 var han aktor i saken mot de ungnazistene som hadde brutt seg inn og stjålet dokumenter hos Trotskij, mens Trotskij bodde på Hønefoss. Våren 1940 sto han som en av landets «lysende» advokater. I tillegg var han gløgg, hadde stor sans for å innordne sine synspunkter det som var nødvendig for karrieren. Og den ville bare gå oppover, det var det bare en mening om i de rette kretsene. I det hele tatt en typisk representant for det embetsnorge som bare få måneder seinere så lett som ingenting innordnet seg «den nye tid».

Til topps

Tyskerne plasserer Terboven som rikskommissar i Norge. Et av hans lureste politiske trekk var å presse stortingsmennene og Høyesterett til å avsette regjeringen og kongen, og å «utnevne» et riksråd.

Det gikk nesten. Men høyesterett trakk seg fra spillet. Dermed oppsto det et politisk tomrom. Tyskerne måtte ha et «styre» i Norge. Quisling forlangte at han skulle lede en «norsk» regjering. En slik løsning ville ikke Hitler — foreløpig. Isteden ble det en bastardregjering, kalt det «kommisariske statsråd». Riisnæs, som en av landets fremste jurister, blei justisminister. Dermed var hans makabre velmaktsdager startet.

Sammen med Jonas Lie ble han den farligste medspilleren tyskerne hadde i Norge. Riisnæs var dyktig, arbeidsom, aktiv. Skrev glitrende. Var en av de mest pågående agitatorene NS hadde. Sjølsagt ordnet han raskt med medlemskap i NS og knyttet alle nødvendige bånd til de forskjellige tyske kretser i Norge. Som en joker var han med i alle kabaler som tyskerne la i maktpillet i Norge. Han var så konsekvent «tysk» at han ikke var til å komme utenom. I tur og orden førte

Nils Johan Ringdal (under) har skrevet boka om quisling-ministeren Sverre Riisnæs, bøddelen som ble reddet av psykiaterne etter krigen.

han i pennen det tyskerne ønsket seg, det være seg lover og anordninger som arrestordre.

Bøddelen

Det var helt nødvendig å være antijødisk. Så ble han det til de grader. Arrestasjonene av jødene, konfiskasjonen av deres eiendom, arrestasjonene av studentene og offiserene. Da til og med det sammarbeidsvillige politiet muppet, skaffet Riisnæs en paragraf tilveie og en «særdomsstol».

Etter å ha bearbeidet dommerne med krav om dødsstraff for politimannen Eilertsen, som hadde nektet å arrestere noen ungen-ter som ikke ville møte til

arbeidstjeneste, bar det foran muren med Eilertsen. Riisnæs nådde vel toppen av sin karriere da han personlig, ved minst to anledninger, deltok i henrettelsene av fanger. Siste gang i februar 1945, da bl.a. medlemmene i Ragnar «Pelle» Sollies gruppe blei henrettet. Justisministeren brukte sin pistol.

Tid for litt galskap

Da våren og freden endelig kom i 1945, startet et nytt bemerkelsesverdig kapittel i Riisnæs' liv. Først fikk han en dramatisk omvendelse. Han, som fra NS-talestoler hadde dyrket Tor og Odin, fant seg nå sin Gud. Men det var ikke nok. 37 krigsfor-

brytere var i tur og orden blitt skutt, og flere av dem var gudelige. Mens Quisling forsvarte seg og sine handlinger i retten, ble hans justisminister «gal». Et vel innstudert galmannsshow i retten endte med at Riisnæs ble erklært som tilstrekkelig gal til ikke å kunne dømmes. Og dett var dett. De rettspsykiaterne som bidro til det, med Gabriel Langfeldt i spissen, gjorde det vel vitende. I beste norske embetsmannstradisjoner hadde Riisnæs klart å vende kappen etter vinden nok en gang.

Reddet av psykiatrene

Ringdal drar bukse ned på

rettspsykiaterne, og gir et godt bidrag til å belyse hvor politisk og samfunnsmessig psykiatrien har vært i Norge. Boka er først og fremst en studie i Riisnæs' psykologi. Hvor farlig Riisnæs var som politiker under krigen, faller derfor litt i bakgrunnen. For å belyse den rollen Riisnæs spilte som politiker, måtte Ringdal lagt an en mer historisk vinkel, og skrevet mer om hans virksomhet, mindre om hans seksuelle perversiteter.

Krevde dødsstraff

Jeg synes Ringdal under-vurderer enkelte av hans tiltak, f.eks betydningen av folkedomstolen, som Riisnæs dro igang. Folke-domstolen var den politiske domstolen tyskerne ville ha på beina for å illegalisere den politiske motstanden. Den var et farlig prosjekt, og betød mye for å passivisere befolkninga, selv om den ikke idømte dødsstraffer. Den var «durt tenkt», og fikk sin virkning.

En ganske annen ting er at den aktive justisministeren krevde at folke-domstolen skulle idømme dødsstraff. Men dommerne nektet. Anledningen var da tyskerne krevde dødsstraff for grenselos Løvstad, som hadde skutt en politimann på Haldentoget. Det var i 1942, og Riisnæs og tyskerne lette etter et påskudd til å sette igang jødeforfølgelse. Det er et poeng for Ringdal at tyskerne selv måtte dømme Løvstad for SS- und Polizeigericht Nord, fordi folke-domstolen ikke ville. Noen detaljer ellers: På s.86 skriver Ringdal at «finnene ønsket å vinne tilbake det russerne hadde tatt under Vinterkrigen». Dette kan knapt Ringdal mene på alvor. De finske kravene gikk mye lengre. På s.108 godtar han at Riisnæs ikke kjente til «Endløsung» (utryddelsen av jødene). Det er en helt igjennom fantastisk påstand! Litt merkelig blir det når han hevder at Riisnæs i 1944 besøkte Murmansk! (siden Murmansk aldri ble erobret!).

LARS BORGERSRUD